

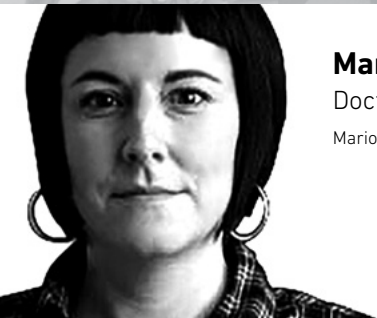

arxiu

Els discursos de la catalanitat. De la Renaixença a la Normalització

vista prèvia >

Hi ha una nació catalana? En quin sentit? Què ens fa ser una nació? Com ho expliquem? Quins són els elements que assumim i compartim com a societat? La resposta a aquestes preguntes no ha estat la mateixa al llarg de la història, sinó que ha anat evolucionant. Una nació ho és perquè la ciutadania s'hi identifica i, per tant, el concepte de nació es reformula a través dels temps per respondre a les necessitats de la societat del moment.

Mariona Lladonosa Latorre

Doctora en sociologia

Mariona.lladonosa@udl.cat

Els discursos sobre la identitat en el catalanisme s'han caracteritzat per la seva diversitat ideològica i les seves diverses formes de representació. Aquestes han tendit a utilitzar un seguit d'elements etnosimbòlics recurrents —re-interpretats ideològicament. En bona mesura, el relat de la Nació i la identitat s'ha basat en l'explicació dels lligams culturals, fortament deterministes, dels continguts simbòlics de la comunitat imaginada catalana. La generació d'elements d'imaginació nacional idiosincràtics és propi de qualsevol forma de vincle comunitari i de tot projecte que té per vocació la cohesió nacional. A Catalunya aquest projecte s'ha imaginat històricament des d'uns models d'identitat —de vegades adjacents i de vegades contraposats— tant de base ètnica, com cívica, social, i de drets i voluntats. De tots ells, el paradigma del nacionalisme cívic, el voluntarista, ha resultat el més hegemònic a la Catalunya contemporània. En darrer lloc cal tenir present que les relacions Catalunya-Estat espanyol han estat del tot determinants en la construcció d'aquests imaginaris que sovint s'ha explicat en termes de contraposició i que ha promogut històricament una etnosimbologia i

etnofenomenologia bàsica per a la representació d'una comunitat diferencial.¹ A continuació assenyalarem una brevíssima panoràmica d'aquestes diverses expressions.

La Renaixença catalana entre el tradicionalisme i el progressisme

La Renaixença, entre mitjans i finals del segle XIX, es formula entre el romanticisme tradicionalista i el regeneracionisme progressista, els corrents socioculturals principals que arrelaven a Europa durant el segle XIX. D'aquest darrer en sorgiran un catalanisme radical i un altre de republicà i social que continuaran plenament actius al llarg de la primera meitat del segle XX. A la primera etapa del segle XIX prevaldrà una reivindicació de la pàtria i un relat de l'especificitat nacional a través de la història, basat en un discurs primigeni sobre els orígens de la configuració de Catalunya a l'Edat Mitjana. Ho podem observar tant en textos carlins com en els liberals que difonen la sensibilitat ro-

---

1 Ens referim a la imaginació de l'existència d'unes característiques diferencials tant en termes de «caràcter» nacional, de formes de consciència específica, com de les seves formes de vida associades.

màntica de «descoberta» de la pròpia identitat.² Al primer federalisme que ja apareix en el juntisme entorn a 1830 i sobretot a finals de la dècada de 1860, en termes de mobilització de masses, es plantejava la relació de la Catalunya progressiva lligada als orígens del fet català en l'Edat Mitjana. Una identitat que també es construïa sobre uns trets tradicionals i a través d'una reivindicació ètnico-cultural: el dret civil català, la cultura, la tradició i els costums amb especial èmfasi a la seva relació amb la terra, la propietat, l'economia i la família, la pairalia i la vida rural, l'art català i la llengua, expressió aquesta del particularisme, abans, fins i tot, de les reivindicacions pròpiament nacionals i patriòtiques. En aquest sentit la llengua catalana ja formava part de la cultura popular abans de la Renaixença; ho veiem en expressions culturals anteriors com romanços, notícies, sainets, textos de devoció... Cal no perdre de vista que la profunditat social del carlisme i el federalisme foren expressió una, de les formes de vida de l'àmbit rural i, l'altra, de les formes ideològiques de

---

2 Vegeu la recopilació de textos diversos a CUCURULL, *Catalunya, nació sotmesa* i CAMPS I GIRÓ, *La guerra dels matiners i el catalanisme polític (1846-1849)*.

El carlisme i el federalisme foren projectes d'un tipus de particularisme de defensa de la tradició i d'una consciència nacional que fonamentarà una imatge de Catalunya en contraposició amb la realitat castellana

la menestralia urbana i obrera. Foren projectes d'un tipus de particularisme de defensa de la tradició històrica i d'una consciència nacional que precisament fonamentarà una imatge de Catalunya en constant contraposició amb la realitat castellana o espanyola, i la idea d'una regeneració política i moral. La Unió Catalanista (1891), un dels primers artefactes político-culturals del catalanisme, aplegaria aquesta concepció tant dels sectors tradicionalistes com d'un primer radicalisme catalanista. La Renaixença però vertebraria discursivament un relat romantitzant del fet català i empenyeria la recuperació lingüística sobretot en els espais cultes, com per exemple els Jocs Florals. Les primeres influències europees romàntiques ressonarien a Catalunya a través de la idea de pàtria com a ànima col·lectiva. Seria l'expressió d'unes formes més «sentimentals» d'una comunitat d'ideals més que no pas «d'interessos».³

A mesura que avançava el segle XIX, el catalanisme s'intensificaria amb l'aposta republicana, popular, federal, liberal i regeneracionista de Valen-

tí Almirall (1841-1904) en defensa dels interessos catalans i de la seva recuperació cultural. La seva obra *Lo Catalanisme* (1886) es basava en la contraposició històrica de Catalunya amb l'Estat espanyol, el domini castellà sobre Catalunya i la necessitat d'un projecte positivista. El caràcter català, deia, facilitava les condicions per a la democràcia a través de l'ideal de la llibertat de la ciutadania: «Los catalans, per causes històriques i raons de caràcter, tenim molt esperit regionalista o provincialista, i com que aquest esperit és la base més sòlida per a la federació, l'alentem i el fomentem amb el nom de catalanisme».⁴ Els elements de caràcter es relacionaven especialment amb el territori, la propietat, el do «igualitari i reflexiu» dels catalans, el dret català o la família com a forma constitutiva d'organització social. Almirall tindria influència posterior en la promoció d'un catalanisme progressiu. No hauríem d'oblidar, en aquest sentit, Narcís Roca Ferreras (1834-1891) que relligava el sentiment particularista i el progressisme amb un patriotisme social i un esperit nacional popular-li-

beral que, al mateix temps, mantenia relació amb un caràcter, uns costums i unes tradicions preservades. Aquesta unió d'elements formava el catalanisme com a moviment regeneracionista que sumava els sectors populars. Llengua i afirmació nacional s'incorporarien amb major plenitud al bagatge teòric del sector majoritari del catalanisme federal del segle XX.⁵

D'altra banda, i des d'una visió oposada, es manifestava un catalanisme tradicionalista, pairal i antiliberal, que exaltava el passat medieval i els «valors històrics» de Catalunya, la ruralia i el model gremial, amb un conservadorisme moral i religiós. La ruralia seria un dels gran elements recurrents de caràcter simbòlic en la definició de la pàtria i la identitat nacional premoderna i moderna del catalanisme. L'èpica mítica del territori, la muntanya i el paisatge en serien referents literaris i quotidians prou reconeguts en obres referencials com la de Jacint Verdaguer (1845-1902). Un dels seus noms paradigmàtics fou el bisbe Josep Torras i Bages (1846-1916) amb la seva reflexió sobre la tradició i l'esperit

3 PI DE CABANYES, *Conèixer Catalunya. La Renaixença*.

4 ALMIRALL, *Articles polítics 'Diari català' 1879-1881*.

5 STRUBELL, *Josep-Narcís Roca i Ferreras. 1834-1891*.

El noucentisme remarcava el caràcter cívic i burgès de la seva proposta amb un cos mític que evocava la Catalunya-ciutat

nacional. Definia el cos social català a través de tres institucions centrals: la religió, la família i la propietat. És coneguda la seva obra *La tradició catalana* (1892) d'aposta religiosa i moral sobre el caràcter del país proper a les tesis carlines. Destacava per un tipus de model identitari i nacional d'evident contraposició amb el republicanisme d'Almirall: «Catalunya la va fer Déu, no l'han fet els homes: els homes sols poden desfer-la. Catalunya és Catalunya tal com Déu l'ha feta, i no d'altra manera. El contracte social, la resolució d'una majoria, no crea sentiments (...)».⁶ Representativament, la proposta que bastia, de caire regionalista, defensava una forma d'identitat representada en la família catalana i a un ideal organicista de l'esperit nacional sota influència del tradicionalisme francès.⁷

El Noucentisme i l'ideal cívic de Nació

El noucentisme aportaria una nova perspectiva com a marc i tradició referencial del catalanisme del segle

XX i la seva etapa de modernització i institucionalització. S'incorporaren nous referents simbòlics i se'n potenciaren i reinterpretaren d'altres ja vigents des de la Renaixença, especialment la llengua, la història i l'art. El noucentisme remarcava el caràcter cívic i burgès de la seva proposta amb un cos mític que evocava la cultura, la Catalunya-ciutat, la civilitat, la comunitat urbanitzada com a generadora de progrés i cohesionada socialment. La tradició rural, el model pairal i la representació simbòlica del territori també viurien un canvi interpretatiu, mitjançant una mirada distanciada i alhora idealitzadora del món rural. Aquesta reinterpretació es va focalitzar en una visió domesticadora, civilitzadora, urbanitzadora, i alhora patriòtica, en relació al món rural, la natura i la *comunitas* com a estructura fonamental del catalanisme.⁸ Unes formes que remetien a la voluntat de govern i a la institucionalització pròpia per a la construcció de la nació, i al mateix temps amb vincles en l'imaginari comunitari de les societats rurals. El projecte noucentista

va promoure així una unificació de la identitat patriòtica i els referents tradicionals de la catalanitat. I tot aquest projecte del catalanisme noucentista va tenir el seu màxim exponent amb la Mancomunitat de Catalunya.

La Mancomunitat de Catalunya, sota presidència d'Enric Prat de la Riba (1870-1917), va tenir un paper central en aquest període amb la creació d'infraestructures territorials, la promoció cultural i educativa de Catalunya, i l'ús i normalització de la llengua com a element identitari i de cohesió. Prat de la Riba com a figura referencial del projecte fou objecte de debat en l'antifranquisme i la Transició per la diversitat d'opinions sobre el seu paper liberal i regeneracionista en contraposició a la seva posició conservadora —per exemple les tesis de Jordi Solé i Tura (1930-2009) a *Catalanisme i Revolució Burguesa*.⁹ En qualsevol cas, la definició de la identitat nacional de Prat de la Riba s'aproximava més a les tesis tradicionalistes sobre els elements orgànics de la Nació, si bé el regeneracionisme liberal també apel·lava

⁶ BALCELLS, *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*.

⁷ TORRAS I BAGES, *La tradició catalana*.

⁸ CAPDEVILA, «Catalanisme i construcció simbòlica. Qüestions generals i un cas particular: el noucentisme targari (1898-1936)».

⁹ CATTINI, *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*.

El noucentisme, durant les primeres dècades del segle XX, va anar desplaçant en termes pràctics els discursos més etnicistes del catalanisme

a la idea del dret català i els criteris jurídics i polítics, la terra i la història, elements centrals en l'ideari pràctic. La llengua era un «tot orgànic que viu, es desenrotlla i mor com un ésser vivent».¹⁰ Proposava un relat de Catalunya com una comunitat nacional de continuïtat que vehiculava fortament el passat medieval i la història amb el món rural català, la redescoberta de la consciència nacional i l'essència dels trets culturals en el tarannà català.¹¹ Definia la nació catalana com una comunitat natural d'esperit amb una llengua pròpia, una unitat social orgànica perennalista i ètnica.¹² El pes de la geografia i del clima eren també un element definitori.

El noucentisme, durant les primeres dècades del segle XX, va anar desplaçant en termes pràctics els discursos més etnicistes del catalanisme cap a noves conceptualitzacions de la

nació i la seva construcció moderna de vocació cívico-social. No és menor el fet que a la proposta d'Estatut d'Autonomia de 1919 aprovada per la Mancomunitat ja hi constaven referències d'un projecte de ciutadania de *ius solis*. La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) interrompia aquest procés institucionalitzador i estimularia el decantament republicà del catalanisme. I d'altra banda, es produïa la primera arribada d'immigració espanyola entre 1916 i 1930 als espais urbans, que obriria una trajectòria d'interpel·lació directa entre l'origen i realitat social de la població catalana i les seves formes de representació col·lectiva, i amb ella els elements d'identificació simbòlica del catalanisme.

Les grans corrents ideològiques de la República i el catalanisme de masses

A la primera meitat del segle XX republicanisme, anarquisme, socialisme i comunisme, amb les seves respectives cosmovisions, van viure una etapa de gran eferescència lligada, de manera diversa, al catalanisme social i la cultura de masses. La nació i els seus

elements constitutius adquiririen a través seu un nou to popular i secular. Un catalanisme que es pensava a si mateix en termes democràtics, cívics i voluntaristes, i amb l'apropiació dels valors socials de justícia, fraternitat, llibertat i amor a la pàtria integrats en l'imaginari nacional, sovint amb un nou subjecte interclassista o de classe. La llengua, l'educació com a mitjà de progrés i igualtat social, i la cultura com a sistema social, serien els elements vertebradors del catalanisme d'esquerres.

Amb la Segona República (1931-1939) s'inicia un nou període que bastirà importants llaços entre catalanisme i republicanisme. El republicanisme del segle XX faria un esforç de conceptualització d'un catalanisme popular alternatiu al tradicionalista i cercaria incorporar les diverses classes socials en la construcció nacional a través de la democràcia, la llibertat i la República. Antoni Rovira i Virgili (1882-1949) a la seva obra *Nacionalització de Catalunya* lliga la defensa de la democràcia i de Catalunya a partir de conceptualitzar la democràcia des del republicanisme, i la nació, com a associació de tots els homes, d'acord amb una llengua i unes condicions

10 PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*.

11 ROVIRA I VIRGILI, *Història dels moviments nacionalistes*.

12 Les tesis perennalistes de la nació són aquelles que fixen l'origen de les nacions segles enrere, d'acord amb una lògica de caire immemorial podríem dir. Argumentalment vinculen les nacions medievals a les de caire més recent. Les tesis perennalistes veuen la nació com una categoria recurrent al llarg de la història.

El republicanisme del segle XX faria un esforç de conceptualització d'un catalanisme popular alternatiu al tradicionalista, i cercaria incorporar les diverses classes socials en la construcció nacional

geogràfiques i històriques, que reconeixen un mateix principi i objectiu sota l'impuls d'un dret. L'afirmació de la Nació es donaria, doncs, a través d'una lògica de la voluntat. El republicanisme català va contraposar-se identitàriament a la idea «d'Espanya», no tant fent esment a les influències sobre la «concepció» nacional, sinó al règim polític format per unes classes oligàrquiques dominants i uns sectors tradicionalistes, que consideraven un retard en l'evolució racionalista i regeneracionista del país. D'altres noms com el de Carles Pi i Sunyer (1888-1971) són rellevants en la proposta reflexiva sobre el model nacional de cohesió social. La menestralia esdevindria la base social del poble català en aquest cas, i el subjecte històric que millor representava la idea de preservació dels «valors catalans» del treball, l'estalvi, el sentiment de riquesa i la cohesió de la família des del republicanisme anticlerical, secular i obrerista.

L'anarquisme a Catalunya tindria unes relacions complexes i complicades amb el catalanisme però recollia una tradició federal popular. El catalanisme era assimilat amb les posicions conservadores de la Lliga Regionalis-

ta o petitburgeses dels republicans, fet que allunyava els anarquistes de desenvolupar un debat teòric de base nacionalista. Tanmateix diversos líders de la CNT com Salvador Seguí (1886-1923), Joan Peiró (1887-1942) o Simó Piera (1892-1979) van mantenir una relació amb els republicans catalanistes d'esquerra com Francesc Layret (1880-1920) i Lluís Companys (1882-1940). Són conegudes les declaracions de Seguí en relació a la qüestió nacional i la independència de Catalunya.¹³ Alguns com Manuel Andreu defensaven la llibertat dels pobles, però la militància anarquista, tanmateix, es movia en posicions ambivalents, des del catalanisme —per exemple a través del vot obrer a Esquerra Republicana, de la mateixa manera que hi havia un gruix considerable de persones d'ERC que estaven afiliades a la CNT— i en l'anticatalanisme. Alguns sindicalistes com Martí Barrera (1889-1972) i Simó Piera —un dels principals organitzadors de la vaga de la Canadenca del 1919— s'in-

corporarien a ERC. El model confederal era la proposta anarquista, tot i que a Catalunya s'expressava a través d'una lluita contra el centralisme de l'Estat i es divulgava a través d'una aportació activa als espais de sociabilització popular.

D'altra banda, alguns catalanistes d'inquietud social o socialista, influïts per Domènec Martí i Julià (1861-1917) o, sota el procés oberturista del PSOE impulsat per Andreu Nin (1892-1937), s'incorporen als plantejaments socialistes clàssics, com ara Rafael Campalans (1887-1933), Manuel Serra i Moret (1884-1963), Ramon Pla i Armengol (1880-1956), Joan Comorera (1894-1958)... Al 1923 es constitueix la Unió Socialista de Catalunya d'acord amb un ideari socialdemòcrata i catalanista universalista. Campalans apostava per abandonar els tòpics del nacionalisme tradicionalista i la idea d'especificitat de l'esperit nacional de Catalunya, tot incorporant la perspectiva humanista i entenent el nacionalisme català com una lluita de llibertat col·lectiva d'acord amb els principis socialistes de llibertat, desenvolupament de la pròpia personalitat, i com una realitat viva en els reptes futurs. Incorporava

13 Discurs de Salvador Seguí a l'Ateneu de Madrid pronunciat l'1 d'octubre de 1919: «En cambio, nosotros, los trabajadores, como sea que con una Cataluña independiente no perderíamos nada, más bien el contrario, ganaríamos mucho, la independencia de nuestra tierra no nos da miedo».

Al BOC, la identitat nacional prendria el llenguatge de la cultura revolucionària i socialista, i la Nació es concebia com a entitat natural contraposada al concepte d'Estat opressor

el model de nació cívica i de progrés social, i en remarcava aquesta idea en relació a la immigració. Un nou període de catalanisme lligat a la qüestió social, tendent a una interpretació materialista de la història. La trajectòria socialista prendria, al llarg del segle XX, formulacions diverses posteriors a través del Moviment Socialista de Catalunya i més tard, amb Convergència Socialista de Catalunya i el Reagrupament Democràtic i Socialista de Catalunya, entre d'altres.¹⁴

Així mateix, l'enorme difusió de les propostes comunistes es plasmarà políticament en diversos partits a Catalunya. Entre aquests, el Bloc Obrer i Camperol, neix el 1930 defensant el dret a l'autodeterminació. Representava l'aposta per una revolució socialista a Catalunya, i esdevindria una força important en els sectors obrers

---

14 El Moviment Socialista de Catalunya fou l'intent de refer el socialisme català independent del socialisme espanyol. Es va dividir en el MSC de Pallach, llavors a l'exili, més europeu, parlamentari i socialdemòcrata i allunyat de les relacions amb els comunistes. I en segon lloc, en el grup d'en Reventós, a l'interior, de definició marxista i que cercaria el pacte amb el PSUC. L'evolució d'aquestes formes seria el Reagrupament Socialista i Democràtic que incorporaria ERC d'Heribert Barrera allunyant-se dels comunistes, i Convergència Socialista de Catalunya que apostaria per un socialisme llatí i d'autogestió.

i la pagesia de comarques. Mentre la Internacional Comunista veia el problema nacional com quelcom secundari als interessos de classe, el BOC exerciria una clara reivindicació lingüística i apostaria pel nacionalisme com a eina revolucionària, lluny del paradigma del catalanisme burgès. Joaquín Maurín (1896-1973) faria una interpretació i transposició del cas català a la teoria leninista dels tres cicles.¹⁵ Aquesta concepció de lligar revolució i nació, és una idea repetida en la cosmovisió ideològica del comunisme català al llarg del segle XX. La identitat nacional prendria el llenguatge de la cultura revolucionària i socialista, i la Nació es concebia com a entitat natural contraposada al concepte d'Estat opressor. El comunisme faria emblema de la seva acció a través de l'apel·lació al treball per la família, la terra, la llibertat —també sindical i nacional— i la constitució d'una Generalitat obrera, elements que interpretarien com a fonamentals en la imaginació d'una Catalunya comunista. El paper del PSUC en la tradició marxista amb consciència

---

15 Refereix al pas del feudalisme al capitalisme i, d'aquest, al comunisme. A Catalunya es plantejaria en termes d'evolució del catalanisme burgès, a la República i, finalment, a la revolució socialista.

nacional seria especialment rellevant en dos moments, fins a 1950 i, sobretot, en context del tardofranquisme quan esdevé la força hegemònica de l'antifranquisme i participa plenament de la demanda de recuperació dels drets nacionals i polítics.

El resistencialisme antifranquista per a la reconstrucció nacional

El règim franquista sorgit de la Guerra Civil (1936-1939) va suposar l'anorreament de l'autonomia de Catalunya. El país viuria un procés dur de desmembrament polític. A partir de la dècada de 1950 el catalanisme catòlic primer, i el catalanisme social i comunista després, s'ocuparien de la reconstrucció del relat nacional protagonitzant una pugna per l'hegemonia cultural. El pensament marxista, les tendències del pensament contemporani europeu i la incorporació de les ciències socials en l'explicació dels fenòmens socials influenciarien els relats de conceptualització identitària. Sense aquest esforç de revisió, el model identitari català hauria pogut emprendre camins molt diferents: entre l'asfíxia homogenitzadora promoguda pel règim franquista i la

El catalanisme catòlic va tenir un paper rellevant a partir de la segona meitat de la dècada de 1950, ja que els entorns eclesiàstics foren espais de cobertura per a la represa

reclusió en un model etnoculturalista influenciat per la realitat política, repressiva i social del país. Cal tenir present també que el pes de la segona arribada d'immigració espanyola va ser determinant demogràficament entre les dècades de 1950 i 1970, i va ser clau en el debat.

El catalanisme catòlic va tenir un paper rellevant a partir de la segona meitat de la dècada de 1950, ja que els entorns eclesiàstics foren espais de cobertura per a la represa. Dels grups i entorns parroquials i catòlics es proveïren grups com el de Cristians Catalans (CC), que assentarien les bases d'un nou moviment de reconfiguració doctrinal. Un moviment prepolític de formació de quadres catalanistes i joves de base i d'acció, com Jordi Pujol (1930). Estretament vinculat amb CC, el retorn de l'exili de Raimon Galí (1917-2005) va suposar un dels canals de transferència ideològica que enllaçava l'organicisme catalanista històric amb la promoció de la llengua com a nervi de la nació. El catalanisme catòlic va promoure la vertebració d'un relat de revisió del conflicte social, religiós i nacional precedent, i de la idea que havia arribat l'hora de la creació

d'un catalanisme nou. El monestir de Montserrat esdevenia el centre de referència d'aquesta posició evolutiva. L'abat Aureli M. Escarré (1908-1968) és un dels noms significatius d'aquest espai, qui esdevindria mite nacional pel conjunt d'una generació catòlica —i no catòlica— que, per primer cop, després de la guerra, veia l'evolució ideològica cap al catalanisme d'una figura eclesial de tal rellevància exemple d'una nova consciència, divergent, entre el franquisme i l'Església catòlica a Catalunya. L'estroncament de l'herència de la Segona República en relació a les aportacions populars al catalanisme no van permetre que la cultura popular de masses s'incorporés com a lloc de memòria del catalanisme fins a la dècada de 1960.

En termes de rellevància simbòlica fou especialment significativa l'aportació duta a terme per l'historiador Josep Benet (1920-2008) sobre les causes i conseqüències de la Guerra Civil i en particular la idea que Catalunya, el país sencer, havia estat derrotat el 1939. Defensava la necessitat de construir un relat més plural de l'Església catalana de la dècada de 1930, en què també es reconegué un sector republicà, na-

cionalista i democràtic. Un relat que permetria construir ideològicament la idea de reconciliació nacional. En aquest context tindrien sentit obres de gran rellevància discursiva com *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens Vives (1910-1960). El catalanisme catòlic reprenia la història com a eina de nacionalització en què es conservava i recreava un primer imaginari social medievalista i de projecció del món rural com a món possible. Els elements religiosos estaven íntimament lligats a la projecció mítica de la nació com a ésser col·lectiu, natural, basat en la reivindicació de la llengua i la tradició com a elements constitutius, però a través d'un relat del passat contraposat amb el de la historiografia i la identitat franquista. Dels elements simbòlics recurrents reapareixerien la història, la terra i el territori, la casa, la família, el dret, la llengua, l'Església, els trets psicòlogues, de costums i relacions... La definició d'aquests elements es feia també sobre la base de la configuració d'una identitat de polarització amb l'Estat espanyol a través la representació històrica de «les mentalitats catalanes». El context de la dècada de 1960, els efectes del Concili Vaticà II i la doctrina social de l'Església,

L'antiautoritarisme i l'antiburocratisme, la ruptura amb el formalisme, es dona a Catalunya en forma d'oposició al règim franquista però també a través de l'alliberament ètic i estètic

així com les influències culturals i polítiques d'Europa, també afavoririen l'aparició d'un discurs catòlic d'esquerres, de manera que el catolicisme catalanista experimentaria una certa ruptura dialèctica entre els referents organicistes de la nació, més tradicionals, i els referents socials.

Paral·lelament a aquests moviments de fons en les diferents corrents del catalanisme, en la primera meitat de la dècada de 1960 apareixen publicacions significatives com *Nosaltres els valencians* de Joan Fuster (1922-1992), *Els altres catalans* de Francesc Candel (1925-2007), o *Catalunya dins l'Espanya moderna* de Pierre Vilar (1906-2003), que influïren directament en la construcció dels nous relats sobre la identitat nacional. Així mateix es va començar a desenvolupar pensament intel·lectual en els diversos entorns polítics, amb aportacions en demografia, economia, moviments socials, formes de vida, evolució política, corrents literaris i artístics, ciències i institucions. Amb Fuster, per exemple, s'incorporava la perspectiva dels Països Catalans i la defensa de la unitat de la llengua i la seva pràctica social com a element cabdal d'identitat, i la nació

de base lingüística com a convicció. Des de l'esquerra, i en concret des del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), es produïa un relat progressista de reconeixement de la personalitat nacional de Catalunya en termes culturals, lingüístics i polítics: això s'expressava a través de la idea que la lluita per la llibertat i la democràcia era indestruïble de les reivindicacions nacionals. Ho veiem a través d'un imaginari simbòlic que s'esforçava per la construcció d'un relat, des de la perspectiva de classe, de reivindicació d'una cultura catalana en sentit nacional i popular, i de desmitificació del model noucentista. Però els marcs bàsics de representació social de la Nació eren igualment la història, la llengua i la cultura. Des d'aquesta perspectiva, compartida per l' ampla transversalitat del catalanisme, va ser important també l'actitud activa d'incorporació nacional de la immigració. I especialment rellevant fou la defensa discursiva i pràctica de la idea «d'un sol poble» ben pròpia del catalanisme social.

En tot aquest context, la qüestió de la immigració fou el gran tema de debat sobre la identitat nacional. El llibre de Candel en va ser un dels gran

protagonistes d'una conceptualització inclusiva de la identitat. Les diverses forces ideològiques van elaborar continuades reflexions sobre la immigració, però, ja en el context d'hegemonia de les esquerres de la dècada de 1970, hi va prevaldre una estratègia basada en la mobilització de les classes populars per a la defensa de la democràcia i, de forma indestruïble, el reconeixement del fet nacional. Des dels posicionaments conservadors, Jordi Pujol obria un espai reflexiu primerenc amb el tema ja al 1958. És ben coneguda la seva adhesió a la fórmula «és català qui viu i treballa a Catalunya» que esdevindrà emblema d'una etapa.

La represa democràtica cap al projecte de la normalització

Al 1975 mor Franco i comença l'etapa de la Transició. La política catalana entra en una nova fase d'institucionalització. Aquests canvis es produeixen sota la influència de les dinàmiques canviants de la dècada de 1960 amb la plena massificació del consum, una renovació de l'espai comunicatiu, l'emergència d'un nou univers de referents de masses i, en relació

El sistema educatiu i l'ús social de la llengua esdevenien les eines fonamentals en la construcció d'un model de cohesió social, d'incorporació i de consolidació nacional

amb les identitats, una tendència a la personalització d'aquestes. En el cas de Catalunya, la influència dels canvis culturals posteriors al maig de 1968 francès, són interessants també en l'imaginari cultural i simbòlic del catalanisme i, en general, comportaran l'emergència d'una nova cultura. L'antiautoritarisme i l'antiburocratisme, la ruptura amb el formalisme, es dona a Catalunya en forma d'oposició al règim franquista però també a través de l'alliberament ètic i estètic. S'incorporen les noves lluites socials al catalanisme amb preeminència de l'ecologisme com a nou model d'identificació amb la terra, el feminisme, un predomini de les influències marxistes i la incorporació progressiva de la cultura democràtica i social. També hi trobem la intersecció amb un nou independentisme ara com a expressió moderna i actualitzada, esdevenint-ne un exemple el Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). Les opcions polítiques subsegüents a aquest moment versarien entre els plantejaments revolucionaris i els reformistes, però cal subratllar la importància de les dinàmiques unitàries de l'antifranquisme a través d'un programa de tres punts: llibertats polítiques, amnistia pels presos

polítics i restabliment de l'autonomia que conformarien la «ideologia marc» d'aquests anys: llibertat, democràcia, nacionalisme, europeisme, progrés i justícia social.¹⁶

La victòria de Jordi Pujol a les primeres eleccions al Parlament al 1980 marcaria l'inici d'un nou cicle i el desplegament de la idea de la normalització lingüística i cultural que bevia d'un marc mental previ propi, també, de les plataformes unitàries de l'antifranquisme. S'inicia paral·lelament un nou context de confrontació entre els discursos de nacionalització des del marc català o espanyol, que traslladen el conflicte polític a l'àmbit cultural i lingüístic, i a l'emergència de la idea de les «dues cultures diferenciades»: el biculturalisme a Catalunya. El sistema educatiu i l'ús social de la llengua esdevenien les eines fonamentals en la construcció d'un model de cohesió social, d'incorporació i de consolidació nacional. Al mateix temps però el pujolisme bastia un imaginari basat en la seva voluntat hegemònica de valor doctrinal. L'objectiu era assolir plenament

la identificació Pujol-Catalunya a través d'una acció política i discursiva concreta allunyada del relat de les esquerres i de la confrontació en termes ideològics. Al mateix temps, la crisi de la centralitat discursiva del conflicte de classes, va afectar el catalanisme d'esquerra i els seus relats de cohesió entre les reivindicacions socials i les de llibertat nacional.

En la confrontació política l'ús de la immigració va prendre protagonisme, fins i tot des d'uns recuperats posicionaments neolerrouixistes sobre una pretesa dominació econòmica i cultural dels catalans vers la immigració espanyola, contra els que s'havia lluitat col·lectivament al llarg del període de recuperació democràtica. En d'altres casos, la dualitat sociolingüística esdevenia argumentari cultural catalanista de to essencialista. Com a contraposició al «pujolisme» el socialisme català recuperaria el llegat més pròpiament noucentista de la Catalunya-ciutat. N'és prou eloqüent la defensa de la ciutat com a àmbit central de Catalunya, i Barcelona com a element decisiu de país, considerant la idea de la Catalunya pagesa i el folklore i la tradició com una «rèmo- ra» reaccionària que no connectava

¹⁶ LORÉS, *La Transició a Catalunya (1977-1984). El pujolisme i els altres*.

Un model vertaderament efectiu passava per una via política que, més enllà de recrear sentiments de caire estètic, històric, paisatgístic o folklòric, permetés crear adhesions efectives i afectives de caire pràctic

amb la perspectiva de la Catalunya «real»¹⁷ i la defensa d'unes «societats urbanes i modernes» enfront els «nacionalismes excloents».¹⁸ Era l'evolució cap a un cosmopolitisme discursiu.

En relació a aquests processos, les formes de transformació de la identitat nacional es produeixen vinculades a uns nous valors col·lectius, a la interpretació revisada de la tradició i els seus marcs avaluats com a anacrònics, i a la individualització i personalització de les identitats. La transformació dels models d'identitat clàssics ha conduït a noves fórmules de comprensió d'aquestes, més complexes, múltiples i de lleialtats diverses, que desplaçarien els meta-relats tradicionals del «jo» col·lectiu cap a nous eixos d'autocomprensió identitària, amb la incorporació de nous valors en la tradició —i la reconceptualització dels elements avaluats com a propis més enllà de la llengua—, la cultura de masses i el consum de caire global, i la pròpia experiència individual intersubjecti-

va. Joaquim Capdevila (1967–2017) apunta tres grans fórmules de valors personals en la identitat nacional:¹⁹ la llengua catalana i la seva literatura; altres identitats recurrents com ara l'obrerisme, el feminisme, l'ecologisme o l'antimilitarisme; i un conjunt de valors cívics com ara la solidaritat, la justícia social, o el civisme, que es començaren a projectar sobre la nació i la comunitat. Aquesta evolució discursiva, com hem vist, s'afirmava també com a expressió legítima dels drets col·lectius dels pobles en el marc de la multiculturalitat. En les últimes dècades els models d'adscripció a la comunitat nacional catalana han seguit evolucionant tenint la llengua i la cultura com a base i la integració com a repte. Precisament sobre identitat nacional, Antoni Estradé i Montserrat Treserra, al 1988,²⁰ avaluaven l'ideal construït entorn dels símbols i la representació nacional amb preeminència de elements com la llengua i la cultura. En relació a la integració de la immigració, identificaven el mite

de la via lingüística i els plantejaments culturalistes d'aital integració. Estradé i Treserra apuntaven que en realitat aquesta integració constituïa el darrer pas d'adscripció nacional, mentre que un model vertaderament efectiu passava per una via política que, més enllà de recrear sentiments de caire estètic, històric, paisatgístic o folklòric, permetés crear adhesions efectives i afectives de caire pràctic. És a dir, promocionant mesures democràtiques, de benestar, d'ascensió, de llibertat i justícia. Un marc de reformulació del catalanisme que continuaria obert al llarg de la darrera dècada del segle XX, i amb tot un seguit de noves dinàmiques del segle XXI lligades al nou sobiranisme i a l'independentisme de masses. ■

17 MOLAS, «Per un catalanisme actual».

18 COLOMER, «El nacionalisme catalanista com a expressió d'un fracàs històric».

19 CAPDEVILA; LLADONOSA; SOTO, «Postmodern Imaginaries in Catalonia: Study of the basic transformations of national identity in the 1960s and 1970s».

20 ESTRADÉ; TRESERRA, *Catalunya independent? Anàlisi de l'enquesta sobre la identitat nacional i la voluntat d'independència dels catalans*.

■ Bibliografia

ALMIRALL, Valentí. *Articles polítics 'Diari català' 1879-1881*. Barcelona: La Magrana, 1984.

BALCELLS, Albert. *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

CAMPS I GIRÓ, Joan. *La guerra dels matiners i el catalanisme polític (1846-1849)*. Barcelona: Curial, 1978.

CAPDEVILA, Joaquim. «Catalanisme i construcció simbòlica. Qüestions generals i un cas particular: el noucentisme targarí (1898-1936)». A *Cercles*, núm. 13, 2010.

CAPDEVILA, Joaquim; LLADONOSA, Mariona; SOTO, Joana. «Postmodern Imaginaries in Catalonia: Study of the basic transformations of national identity in the 1960s and 1970s». A Gaitanaru, Stefan (Dir.). *Langue et littérature, Reperès identitaires en contexte européen*. Pitesti: University of Pitesti Press, 2015.

CATTINI, Giovanni. *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*. Catarroja: Afers, 2008.

COLOMER, Josep Maria. «El nacionalisme catalanista com a expressió d'un fracàs històric». A *Debat*, núm. 11, 1987.

CUCURULL, Fèlix. *Catalunya, nació sotmesa*. Barcelona: Nova Terra, 1981.

ESTRADÉ, Antoni; TRESERRA, Montserrat. *Catalunya independent? Anàlisi de l'enquesta sobre la identitat nacional i la voluntat d'independència dels catalans*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1990.

LORÉS, Jaume. *La Transició a Catalunya (1977-1984). El pujolisme i els altres*. Barcelona: Empúries, 1985.

MOLAS, Isidre. «Per un catalanisme actual». A *Debat*, núm. 11, 1987.

PI DE CABANYES, Oriol. *Conèixer Catalunya. La Renaixença*. Barcelona: Dopesa, 1979.

PRAT DE LA RIBA, Enric. *La nacionalitat catalana*. Barcelona: Barcino, 1934.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Història dels moviments nacionalistes*. Barcelona: Base, 2008.

STRUBELL, Toni. *Josep-Narcís Roca i Ferreras. 1834-1891*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2008.

TORRAS I BAGES, Josep. *La tradició catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1981.

Una selecció bibliogràfica més àmplia d'aquests períodes i els seus discursos citats per l'autora els trobareu a:

LLADONOSA, Mariona. *La construcció de la catalanitat. Evolució de la concepció d'identitat nacional a Catalunya 1860-1990*. Lleida: Espai/ Temps Universitat de Lleida, 2013.

LLADONOSA, Mariona. *Nosaltres els catalans. Del catalanisme catòlic al pujolisme*. Barcelona: PAMSA, 2019.